

**ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ МЕМУАРІВ У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ МІСЬКОГО ТЕКСТУ:
ПОЛЬСЬКОМОВНІ МЕМУАРИ СЕРЕДИНИ XIX СТ. ПРО КИЇВ**

**THE POTENTIAL OF USING MEMOIRS
IN LINGUO-SEMIOTIC STUDIES OF THE URBAN TEXT:
POLISH-LANGUAGE MEMOIRS OF MID-19TH CENTURY KYIV**

Телегін В.А.,

orcid.org/0009-0002-0781-1300

*аспірант кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті здійснено міждисциплінарне обґрунтування використання польськомовних мемуарів сер. XIX століття як джерела для вивчення київського міського тексту в лінгвосеміотичному вимірі. Автор зосереджується на з'ясуванні місця мемуарної літератури в системі сучасного мовознавства та демонструє, як спогади можуть виступати повноцінним джерелом для аналізу семіотичної структури міського простору, зокрема через призму особистих вражень і суб'єктивних оцінок. Розглянуто генезу мемуаристики як окремої міждисциплінарної галузі, її відокремлення від риторики, художньої літератури та історіографії, а також трансформацію у самостійне поле дослідження у XIX столітті.

Особливу увагу приділено лінгвістичному потенціалу мемуарів як джерел особового походження, що мають здатність репрезентувати не лише зовнішню подієву канву історичного періоду, а й внутрішній світ автора, його оцінки, емоції, культурні й символічні уявлення. У контексті аналізу київського міського тексту мемуари розглядаються як такі, що дозволяють виявляти ціннісно-світоглядні структури, символи, топоси та міфи, характерні для міського тексту.

На підставі кількарічного дослідження автором було віднайдено і проаналізовано понад 40 польськомовних мемуарних текстів середини XIX століття, які пов'язані з Києвом. У тексті акцентується увага на репрезентативності цієї вибірки завдяки широкому соціальному й професійному спектру авторів, що дозволяє створити багатовимірну картину київського міського простору очима представників польського культурного середовища.

Обґрунтовано значення мемуарів для лінгвосеміотичного аналізу через їхнє тяжіння до індивідуального досвіду, наявність позатекстових елементів, а також типологічну спорідненість з фольклором і міфологічним мисленням.

Таким чином, стаття спрямована на доведення того, що польськомовна мемуаристика XIX ст., присвячена Києву, є цінним джерелом для реконструкції лінгвосеміотики київського міського тексту.

Ключові слова: міський текст, мемуаристика, лінгвосеміотика, київський міський текст, польськомовні спогади.

This article provides an interdisciplinary justification for the use of Polish-language memoirs from the second half of the 19th century as a source for studying the urban text of Kyiv from a linguo-semiotic perspective. The author focuses on defining the place of memoir literature within the framework of modern linguistics and demonstrates how personal recollections can serve as a valuable resource for analyzing the semiotic structure of urban space – especially through the lens of individual perception and subjective interpretation.

Particular attention is paid to the linguistic potential of memoirs as ego-documents capable of conveying not only the external narrative of historical events but also the internal world of the author – their emotions, evaluations, and cultural-symbolic perceptions. Within the context of analyzing Kyiv's urban text, memoirs are considered a valuable tool for revealing underlying worldview structures, symbolic patterns, topoi, and urban myths characteristic of the city's discourse.

Based on several years of research, the author has selected over 40 Polish-language memoir texts from the mid-19th century that are biographically linked to Kyiv through their authors – students, tourists, politicians, writers, doctors, priests, and others. The diversity of this selection, spanning various social and professional backgrounds, allows for the reconstruction of a multifaceted image of Kyiv's urban space as seen through the eyes of representatives of the Polish cultural milieu.

The article also reviews key approaches in contemporary Ukrainian, Polish, and English-language scholarship to classifying memoir literature, particularly within the framework of non-fiction theory, factual literature, and memory and textual studies. The significance of memoirs for linguo-semiotic analysis is substantiated through their grounding in individual experience, incorporation of extratextual elements, and typological affinities with folklore and mythological thinking.

Thus, the article aims to demonstrate that 19th-century Polish-language memoirs, particularly those related to Kyiv, represent a valuable source for reconstructing urban discourse and for exploring the linguo-cultural semiosphere of a Ukrainian city.

Key words: urban text, memoir literature, linguosemiotics, Kyiv urban text, Polish-language recollections.

Постановка проблеми. У сучасній гуманітаристиці зростає інтерес до міського простору як до складного знакового утворення, що формує

та відображає культурну, соціальну й історичну динаміку. Одним із перспективних напрямів вивчення міського простору є підхід лінгвосе-

міотики, який розглядає місто як текст, що конструюється та інтерпретується за мови символів. У цьому контексті мемуаристика виступає цінним джерелом для реконструкції міського тексту, адже мемуари поєднують особистий досвід із ширшими культурними кодами та знаковими системами свого часу.

Попри зростання інтересу до урбаністичних студій, мемуари як лінгвосеміотичне джерело залишаються недостатньо дослідженими, особливо в аспекті репрезентації простору конкретних міст у специфічному мовно-культурному контексті. Польськомовні мемуари сер. XIX ст. про Київ – значною мірою малодосліджене джерело, аналіз якого дозволяє простежити, як місто осмислювалося, описувалося і символічно оформлювалося представниками польської культури у поданому часопросторі. Вивчення цих текстів у лінгвосеміотичному ключі дозволяє розширити уявлення про багатомовну й мультикультурну природу київського міського тексту сер. XIX століття, а також про механізми формування міського образу в індивідуальній і колективній пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні роки позначені зростанням інтересу до мемуаристики як джерела для міждисциплінарних досліджень, зокрема в межах лінгвокультурології та лінгвосеміотики. Нещодавні дослідження спогадів Т. Бобровського (О. Бондарчук) та розвиток української мемуарної традиції (Н. Любовець) демонструють потенціал особистих наративів для реконструкції культурних ландшафтів. У літературознавчих студіях міський текст постає як текст, що структурується мовою, пам'яттю та символічними кодами. Водночас польськомовні мемуари про Київ XIX ст. залишаються малодослідженими, особливо в лінгвосеміотичному аспекті, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасна мовознавча наука оперує безліччю видів і типів джерел, які класифікуються у найрізноманітніший спосіб. У кожній з ряду класифікаційних схем лінгвістів виокремлюється специфічний вид джерел – це джерела особового походження.

Звернення до джерел особового характеру – це характерний етап в історії розвитку мовознавства, еволюція якого обґрунтована самою сутністю наукового пізнання людиною себе. Протягом століть дослідники піддавали аналізу особові джерела (мемуари, заповіді, нариси) як основний вид джерела для вирішення низки наукових завдань.

Як зазначає Т. Черкашина у своїй дослідницькій роботі, аж до XIX століття вся сукупність тво-

рів осіб про себе і своє життя розглядалась у прорізі науки риторики, котра охоплювала всі гатунки художньої творчості, знаної ще з часів Античності під назвою *narratio*. Структурні складники риторики – *historia*, *argumentum* і *fibula* – різнилися між собою ступенем правдивості відображених подій [26, с. 38].

Однак вже у XIX ст. із риторики виокремилась художня література (белетристика) та історіографія. Як вказував свого часу хорватський лінгвіст А. Златар: “Історіографія й мемуари під крилом риторики трактувалися як оповідь про те, що відбулося насправді. Їхня подібність з романом полягала в модусі оповіді, а від роману їх відрізняла ступінь справжності/правдоподібності на противагу поняттю можливого /вигаданого, що було властиве роману” [26, с. 38]. Надалі цей поділ загалу текстів на художню літературу й історіографію/мемуаристику ляже в основу класифікаційного поділу на художні (фікційні) й нехудожні (нефікційні) тексти.

Мемуаристика у прорізі сучасних закордонних мовознавчих досліджень найчастіше постає як різновид нефікційної літератури. Нефікційну літературу (*non-fiction literature*) (до якої зокрема належать мемуари) також часто називають “літературою факту” (*literature of fact*) або ж “документальною літературою” (*documentary literature*) на противагу художній літературі.

З кінця XX ст. серед українських науковців так само спостерігається зростання інтересу до аналізу текстів цього напрямку й активне послуговування термінами “нефікційна література” й “література факту”. Про це між іншим пише сучасний український літературознавець В. Тихий: “Література “нонфікшн”, що часом позначається як просто “непридумане”, є надзвичайно популярною...інколи таку літературу українською називають “документальною”, але це видається не зовсім правильним: біографія, мемуари, есе – яскраві представники напряму “нонфікшн”, але вони часто базуються на фактах, як їх знає чи пам'ятає автор, а не на документах” [25, с. 3].

Як слушно свого часу зауважив дослідник С. Савенко “мемуари мають подвійний характер: з одного боку, вони розкривають внутрішній світ та долю певної особи, а з іншого – надають нам можливість поглянути на історію відповідного періоду, немов би зсередини, зі свідчень та вражень сучасника” [24, с. 15]. Саме ця обставина відіграла головну роль під час вибору джерел для проведення дослідження київського міського тексту, оскільки аналіз мемуарів (спогадів) дає

можливість найбільш повно опрацювати проблематику лінгвосеміотичних структур на основі особистих вражень і переживань їхніх авторів.

Мемуари, як вже було визначено, історично завжди знаходились в джерельному арсеналі науковців, але стали самостійним об'єктом досліджень лише у сер. XIX ст. [20, с. 68]. З того часу поступово формується окрема міждисциплінарна галузь – мемуаристика, предметом ретельного дослідження якої є мемуарні джерела.

В англійськомовному науковому дискурсі українському поняттю “мемуаристика” відповідає напрямок *autobiography studies* (автобіографічні дослідження), а у польській науковій спадщині – *ramiętnikarstwo*. Окрім самого напрямку міждисциплінарних досліджень, під мемуаристикою розуміється сукупність пам'яток особового характеру, які були написані особою для власного використання чи/та подальшої публікації. Досить влучно про це пише у своїй роботі польська дослідниця Й. Штахельська, яка зауважує, що під цим терміном (*ramiętnikarstwo*) розуміється не тільки наукова дисципліна, але є своєрідний тип документальної прози, який знаходиться десь між наукою, публіцистикою і літературою [14, с. 149].

Варто теж зауважити, що XIX ст. було не тільки часом формування наукового зацікавлення до мемуарних джерел, але й часом розквіту мемуаристики як жанру писемної творчості. Як стверджують польські літературознавці, саме на XIX ст. припадає найбільша кількість мемуарів, які були створені й опубліковані. Як приклад польські дослідники посилаються на кількість польськомовних мемуарів, з яких у XIX ст. було опубліковано понад 3500 текстів [14, с. 157].

Дослідники мемуаристики мають різні пояснення феномену популярності мемуарів у XIX ст. Наприклад, філолог з Білостоцького університету Й. Штахельська (Jolanta Sztachelska) пояснює феномен мемуаристики XIX ст. насамперед збільшенням технічних можливостей у видавничій справі, внаслідок чого опублікування стало більш доступним широкому загалові, а також зростанням суспільного статусу письменника у суспільстві [14, с. 157].

Інша польська дослідниця культурології (Joanna Maria Garbula) вважає, що вагомими причинами, які вплинули на активізацію мемуаристики як діяльності у XIX ст., був романтизм із його особливим ставленням до особистих переживань людей і вплив західноєвропейської культури, від останніх тенденцій якої польські автори не хотіли відставати [4 с. 17].

Відтак, мемуаристика XIX ст. залишила по собі велику спадщину, яка є досить перспективним полем для подальших міждисциплінарних досліджень науковців різних напрямів. Ця теза у різній мірі, але стосується лінгвокультурології всіх мов, які мали активний вжиток у XIX ст. Не є винятком також і масив польськомовних мемуарів поданого часу. Як вже згадувалось раніше, польська мемуаристика була особливо “продуктивною” саме у XIX ст.

Варто згадати, що значна частина польськомовних мемуарів XIX ст. напряму стосується лінгвокультурного простору України: була створена й опублікована тут чи описує події, які мали місце на території сучасної України, тобто глибоко вкорінені у місцевий історико-культурний контекст. Відтак ці джерела походять з території України або/і написані у зв'язку з інтеракцією з українськими землями, що разом визначає головну причину жвавого зацікавлення українських науковців до польськомовних мемуарів сер. XIX ст.

З-поміж польськомовних мемуарів сер. XIX ст. певна частина спогадів напряму пов'язана з Києвом: їхні автори мешкали, навчались в Імператорському університеті ім. Св. Володимира чи ж відвідували місто як туристи – загалом мали безпосередній зв'язок з київським культурним контекстом XIX ст. Згодом цими поляками були залишені й опубліковані спогади, які у більшій чи меншій мірі порушують проблематику київського міського тексту поданого часу. Ця обставина є надзвичайно цінною для тих дослідників, які мають на меті проаналізувати комплекс уявлень польськомовних авторів сер. XIX ст. про Київ, що можливо зробити між іншими шляхом використання лінгвосеміотичних методологічних практик.

Наразі досить важко визначити хоча б приблизну кількість польськомовних джерел сер. XIX ст., в яких порушувалась би проблематика київської міської семіосфери. Певна кількість цих спогадів є опублікована й вже тривалий час знаходиться в орбіті наукових зацікавлень українських науковців. Скажімо, достатньо активно досліджується в останні роки масив мемуарів Т. Бобровського, яким присвячують не тільки особні статті [15], але й дисертації [17]. Інші ж навпаки – десятиліттями лежать неопублікованими в архівах і книгосховищах.

У межах нашої дослідницької роботи одним із завдань було віднайти з-поміж сотень мемуарних збірок XIX ст. ті польськомовні мемуари, які б дали джерельну базу для проведення лінгвосеміотичного аналізу київського міського тексту.

Протягом кількарічної роботи нами знайдено і досліджено понад 40 польськомовних мемуарів сер. XIX ст., оперування якими дозволяє проводити такого роду дослідження. Цей комплекс джерел, безумовно, далеко не є повним, але певною мірою може бути репрезентативним.

Одним із проявів репрезентативності цієї джерельної бази є наявність у ній спогадів осіб з різноманітним життєвим досвідом. У нашій джерельній вибірці представлені спогади як вельми відомих, так і менш відомих широкому загалу польських діячів. У вибірці присутні спогади осіб різних професій, рівня освіти й соціально-економічного статусу. Для ліпшої наочності варто подати інформацію про основну діяльність авторів зібраних у нашій вибірці мемуарів. Авторами поданих у нашій вибірці мемуарах, між іншим, є:

- 1) письменники (Л. Совінський [13], Ю. Немцевич [10]);
- 2) історики (Ф. Равіта-Гавронський [11], М. Дубецький [6]);
- 3) поети (Г. Олізар [12], Й. Беліна-Кенджицький [8]);
- 4) лікарі (В. Ласоцький [9]);
- 5) священнослужителі (Т. Добшевич [7]);
- 6) політичні діячі (Я. Гейштор [5], М. Буджинський [3]).

Настільки різноплановий життєвий досвід мемуаристів дає підстави говорити про широку репрезентативність джерельної вибірки, оскільки вона охоплює різні суспільні групи, а тексти є виразними ідіолектами.

Мемуари загалом і польськомовні мемуари сер. XIX ст. з нашої вибірки зокрема мають значний потенціал використання при аналізі лінгвосеміотики з кількох основних причин.

Головною причиною є великий обсяг в мемуарах важливих для розуміння ціннісно-світоглядних уявлень символів й знаків, які лежать в центрі наукового зацікавлення лінгвосеміотики. Мемуари у значно більшій мірі, ніж офіційні документи чи, наприклад, художня література, здатні репрезентувати емоційний світ автора, його світогляд, переживання й думки. Це забезпечується низкою характерних для мемуаристики інструментів.

У лінгвосеміотиці граничною одиницею аналізу є міф як основа побудови культур. Ця обставина, на наш погляд, і є одним з пояснень, чому мемуари мають значний лінгвосеміотичний потенціал. Мемуари, на думку української дослідниці Н. Колошук, типологічно споріднені з фольклором і міфом, оскільки мають подібні визначальні ознаки:

1. Колективність досвіду у спогадах;
2. Базування на загальних нормах дихотомії Добра і Зла;
3. “Хорова” форма вираження [21, с. 36].

Інший вітчизняний дослідник (І. Савенко) пояснює феномен мемуарної літератури тим, що “знеособлена правда” документа замінюється тяжінням до індивідуального факту й до власної історії безпосередніх людей [24, с. 128–129]. Ця обставина слугує гарним доказом того, що мемуари лежать на перетині репрезентації індивідуального й суспільного голосу епохи. Для нашого наукового дослідження це є надзвичайно цінним аспектом, оскільки шляхом аналізу й зіставлення окремих мемуарних творів стоїть завдання виокремити семіосферу Києва у текстах польськомовних авторів загалом.

Подібні міркування представила українська дослідниця у своїй знаковій статті «Сутність понять “мемуари”, “автобіографія”, “щоденник”». У ній вона визначає тривимірне значення мемуарної літератури:

- а) спогади як розповідь особи про себе й контекст;
- б) спогади – це передавання автобіографічних елементів через літературне опрацювання;
- в) спогади – репрезентація психоемоційного стану особи, яка зберігає і відновлює пам’ять з відстані часу [18, с. 11].

Ці визначальні риси мемуарів становлять велику цінність з огляду на потенціал використання при здійсненні лінгвосеміотичного аналізу.

Не можна не згадати про те, що з метою прямого впливу на читача мемуаристика містить позатекстові елементи, які визначають не тільки структуру тексту (заголовки, передмови, епіграфи тощо), але й вторинні компоненти (такі як коментарі, післямова й ілюстрації). Такого роду складові елементи тексту скеровують читача на поглиблене сприйняття тексту: заголовки ідентифікуються у свідомості реципієнта (нарративне прогнозування) щодо наступних подій, зафіксованих автором у мемуаристиці – складній мета-жанровій системі [18, с. 11]. Це, безумовно, має свій прояв також в польськомовних мемуарах сер. XIX ст. про Київ, чим додає цінності потенційній репрезентативності.

Ми високо оцінюємо потенціал використання поданого джерельного комплексу не в останню чергу тому, що до цього загалу творів не так часто звертаються науковці. Зазвичай до польськомовних мемуарів сер. XIX ст. звертаються історики (А. Портнов [23], І. Ярмошик [27]) і літературоз-

навці (С. Єршов [19], М. Брацька [1]), але досить рідко мовознавці. Ця обставина, на наш погляд, значною мірою додає актуальності поданого дослідження лінгвосеміотики київського міського тексту.

Ми переконані у тому, що польськомовні мемуари сер. XIX ст. можуть бути не лише джерелом історичних досліджень й матеріалом для літературознавчих студій, але також бути основою для проведення лінгвістичних досліджень у різноманітних напрямках з використанням ряду наукових підходів, зокрема й лінгвосеміотики. Мемуарні джерела є багатими на лінгвосеміотичний матеріал (знаки, алюзії, символи, кольористика тощо), що робить їхнє використання при реконструкції лінгвосеміотики міського тексту (зокрема й київського) цілком обґрунтованим і потенційно надзвичайно репрезентативним.

Висновки. Джерела особового походження, зокрема мемуари, відіграють важливу роль у сучасних лінгвістичних дослідженнях, особливо в межах лінгвосеміотичного наукового підходу. Як жанр, мемуари репрезентують унікальне поєднання індивідуального досвіду та історико-культурного контексту, фіксуючи у формі тексту як особистісні переживання, так і спільні

уявлення доби. Саме тому вони виявляються надзвичайно цінними у вивченні символічних і знакових структур міського простору.

Польськомовна мемуаристика II пол. XIX ст., створена на українських теренах або у зв'язку з ними, становить окремих пласт джерельної бази, що дозволяє реконструювати уявлення сучасників про Київ і здійснити глибокий аналіз семіотичної організації простору міського тексту. Репрезентативність дослідженого корпусу спогадів зумовлена різноманітністю соціального, професійного й світоглядного досвіду мемуаристів.

Наявність у текстах мемуарів цілого спектра лінгвосеміотичних елементів – від міфологем і символів до індивідуальних інтерпретацій міського тексту – робить ці джерела особливо цінними для аналізу міської семіосфери. Отже, мемуари як вид нефікційної літератури не лише фіксують факти минулого, але й відображають глибинні смислові структури культури. З огляду на це, польськомовні мемуари XIX ст., що стосуються Києва, є перспективним джерелом для вивчення міського тексту та мають значний потенціал у міждисциплінарних студіях на перетині лінгвістики, історії, культурології та літературознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bracka M. Dziewiętnastowieczny Kijów oczami polskich mieszkańców i podróżników: kwestie poetyki miasta w literaturze pamiętnikarskiej. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. 2020. S. 315–326.
2. Bobrowski T. Pamiętniki mojego życia Warszawa: PIW, 1979. 507 s.
3. Budzynski M. Wspomnienia z mojego życia. T. 1. Poznań. 1880. 453 s.
4. Garbula J. History of Polish Diarism. Selected Contexts. *Biuletyn Historii Wychowania*. 2023-46. 7–21.
5. Gieysztor J. Pamiętniki Jakóba Gieyszтора z lat 1857–1865. Wilno. 1913. 382 s.
6. Dubiecki M. Z przeszłości. Kijów. 1910. 236 s.
7. Dobszewicz T. Wspomnienia z czasów, które przeżyłem. Kraków. 1883. 216 s.
8. Kędrzycki J. Belina Czarna książeczka. *Gazeta Lwowska*. 1918. Nr. № 38-40, 44, 46, 49, 50, 62-64, 68, 69 1 str.
9. Lasocki W. Wspomnienia z mojego życia. T.1. Kraków. 1933. 495 s.
10. Niemcewicz J. Pamiętniki czasów moich: dzieło pośmiertne Juliana Ursina Niemcewicza. Lipsk. 1868. 323 s.
11. Rawita-Gawroński Fr. Czasy szkolne w Kijowie. Lwów. 1901. 92 s.
12. Olizar G. Pamiętniki 1798–1865. 1892. 348 s.
13. Sowiński, L. Wspomnienia szkolne i uniwersyteckie. Warszawa. 1961. 294 s.
14. Sztachelska J. Pamiętnikarstwo. Z dziejów terminu i gatunku w XIX w., „*Studia Podlaskie*” 2013, vol. 21, pp. 149–179.
15. Барвінок О. В. Шляхта Поділля в підготовці селянської реформи 1861 р. у дзеркалі мемуарів Тадеуша Бобровського. *Наукові записки ВНПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*. 2011. Вип. 19. С. 280–283.
16. Березовська О. Спогади про минуле (на прикладі української мемуаристики XIX ст.). *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 150–155.
17. Бондарчук О. М. Мемуаристика Т. Бобровського: проблематика, генологія, наративні стратегії : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03, Житомир, 2019.
18. Джигун Л. М. Сутність понять «мемуари», «автобіографія», «щоденник». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2017. Вип. 31(3). С. 10–13.
19. Єршов В. „Tu cudnie, tu dziko, tu smutno, ale tak pięknie”. Żytomierz w kontekście czarnego romantyzmu Józefa Ignacego Kraszewskiego. *Kraszewski i nowożytność*. 2014. pp. 403–416.
20. ЛюбоVECЬ Н. Мемуари (спогади) як джерело біографічних досліджень. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2009. Вип. 24. С. 277–291.

21. Колошук Н. Нефікційна література (документалістика) як маргінальне явище мультикультурного процесу сучасності: українська ситуація. *Питання літературознавства*. 2009. Вип. 78. С. 215–223.
22. Медведь О. В. Напрацювання мовознавчих підходів до вивчення сучасної нефікційної прози. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 34 (73) № 3, 2023. С. 49–52.
23. Портнов А. Час відкритих можливостей: польські мемуаристи першої третини ХІХ ст. про населення включення до Російської імперії областей колишньої Речі Посполитої. *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Я. Ісаєвича. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, Львів, 2007. С. 438–446.
24. Савенко І. Основні проблеми документального письма в контексті літературознавчого дискурсу межі століть. *Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна*. 2008. Вип. 44. Ч. 2. С. 128–137.
25. Тихий В. Що читати: знайомство з non-fiction. Київ : Дух і літера, 2017. 140 с.
26. Черкашина Т. Ю. Література особистого спогаду в системі словесної творчості. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2013. № 4(2). С. 37–46.
27. Ярмошик І. Польська мемуаристика першої половини ХІХ ст. про Волинь. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. 2008. № 2. С. 72–75.